

حبة المحبة مجموعة ملفوظات شیخ زین الدین شیرازی راهنمای سالکان

Habbat ul Mahabbat a Collection of sufi sayings by Shaikh Zainuddin Shirazi, Guide to the Seekers

Syeda Mastura Bibi

Ph.D. Research Scholar, Department of Persian, University College of Arts and Social Sciences, Osmania University, Hyderabad.

Email: mastura.siraj@gmail.com

در این مقاله پژوهشی سعی بر آن داشته است تا به نسخ خطی صوفیانه کمیاب به نام «حبة المحبت» که مجموعه‌ای از سخنان حضرت شیخ زین‌الدین شیرازی است که از علمای صوفیه از عقاید نظامی چشتی و از جانشینان شیخ برهان‌الدین غریب‌الدین‌الدین به‌شمار می‌رود، پرداخته شود. شیخ زین‌الدین شیرازی در قرن هشتم می‌زیست. او اصالتاً اهل شیراز بود. خانواده او در کودکی به دهلی مهاجرت کردند. او تعالیم صوفیان چشتی را در دولت آباد و اطراف آن در دکن گسترش داد. این سخنان شامل معارف عرفانی، تهذیب نفس، اخلاق و عشق الهی است. هدف این مقاله پژوهشی، برجسته ساختن ارزش معنوی این متن به عنوان راهنمای سالکان راه خدای متعال است.

شیخ زین‌الدین شیرازی، صوفی، ملفوظات، سالکان، دکن: کلمات کلیدی

شیخ زین‌الدین داؤد بن خواجه حسین بن سید محمود شیرازی قدس الله اسرارهم در حدود سنه (701) هفت صد و یک هجری قمری در شیراز بدنیا آمد. مادرش در صغر سن او وفات یافت، پدرش خواجه حسین در کنار شفقت پرورش کرد. خواجه حسین از تجار نامدار، و از اصحاب ثروت و مال بوده، شیخ زین‌الدین با پدرش از زیارت حرمین شریفین مشرف گشت، جد او سید محمود از اولیاء کبار بود، مرقدش در شیراز است. سید محمود دو تا پسر داشت، یکی خواجه حسین، و دیگر خواجه عمر قدس الله سرهما.⁽¹⁾

خواجه زین‌الدین داؤد فرزند خواجه حسین را اشتیاق سفر هند شد، خواجه حسین با اهل و عیال به هندوستان آمد. غلام علی آزاد بلگرامی در "روضه الاولیاء" می‌نویسد:

"خواجه حسین از تجار نامدار و در کمال ثروت بسر می‌برد، چون مولانا زین‌الدین داؤد فرزند ارجمند خواجه حسین را اشتیاق فرزند در حرکت آورد و با برادر همه اهل و عیال رخت سفر هندوستان کشید، و در حضرت (نظام‌الدین اولیاء) دهلی با پسر ملاقات نمود، و در تکلیف ساکنان دهلی بدکن با اهل و عیال بدولت آباد آمد."⁽²⁾

(1) ملاحظه کنید: روضه الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ ق، ص 26؛ و روضه الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، تصحیح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرتی آرٹ پریس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانیه، 1416 هـ ق/1996 م، ص 96.

(2) روضه الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ ق، ص 26؛ و روضه الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، تصحیح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرتی آرٹ پریس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانیه، 1416 هـ ق/1996 م، ص 96.

خواجه حسين و خواجه عمر هر دو برادر مريدانِ سلطان المشائخ نظام الدين بودند.⁽³⁾

ارادت آوردن شيخ زين الدين شيرازی:

شيخ زين الدين از علمای کبار بود، بتدريس علوم تبهر و غلو داشت، و با صوفيه احتراز کلی داشت، در آن زمان غلغلۀ حضرت خواجه برهان الدين غريب و مشيخت و شنيدن سماع او بملاء اعلی رسیده بود، شيخ ازو تنفر داشت، در روضة الاولياء آمده است:

"شيخ زين الدين در زی⁽⁴⁾ علماء بسر می برد و همواره بتدريس علوم و تقديم عبادت حی قیوم مر پرداخت، و در ورع و تقوی جد و جهد تمام داشت و از مشايخ صوفيه بکلی مجتنب و محترز می زیست، شيخ برهان الدين دران عهد کوسِ مشيخت می زد، و غلغلۀ سرود و سماع او بملاء اعلی رسیده بود، شيخ زين الدين از استماع اين اخبار مستغفر می بود، زبانِ طعن می کشود، تا آنکه مشکلاتی چند از علوم بر سبيل امتحان بخدمت شيخ برهان الدين نوشت، و اجوبۀ شافيه يافت، و انکار باعتقاد مبدل گردید، و در سن ست و ثلاثين وسبعمائه (736 هـ. ق) برفاقت مولانا رکن الدين عماد کاشانی مؤلف "نفائس الانفاس" خدمت شيخ برهان الدين دريافت و دست انابت داد."⁽⁵⁾

اولین ارشاد حضرت برهان الدين غريب در حق او اين بود که:

"ای فرزندا! مريد شائسته گيري! روزی که نظام الحق و الدين مولانا حسام را بارادت مشرف ساخت، فرمود: در تکميل مريد کوشی! نه در تکثير."⁽⁶⁾

تکميل مراحلِ سلوک و دستاربندي و عطاء خلافت:

غلام علی آزاد بلگرامی در "روضۀ الاولياء" می نويسد:

"شيخ زين الدين در خدمت شيخ مرصاد العباد را گزرانیده و رياضت شاقه کشيد، و در اندک فرصت منازل سلوک طی کرده بمنتهای معارج صعود نمود، و بتاريخ هژدهم شهر ربيع الآخر روز عرسِ سلطان المشائخ قدس

(3) زی: لباس، هيئت، شعار.

در نسخه مطبع اعجاز صفدری "در آرزوی" آمده.

ملاحظه كنيد: روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ. ق، ص 26؛ و روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، تصحيح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرئی آرث پريس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانيه، 1416 هـ. ق/1996 م، ص 96.

(4) روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ. ق، ص 27؛ و روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، تصحيح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرئی آرث پريس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانيه، 1416 هـ. ق/1996 م، ص 97.

(5) روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ. ق، ص 27؛ و روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، تصحيح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرئی آرث پريس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانيه، 1416 هـ. ق/1996 م، ص 97.

(6) روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ. ق، ص 27؛ و روضة الاولياء، سيد غلام علی آزاد بلگرامی، تصحيح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرئی آرث پريس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانيه، 1416 هـ. ق/1996 م، ص 97.

سره سنه سبع وثلاثين و سبعمائة (737 هـ. ق) بعطاء خلافت ممتاز گشت، وبعد سه روز از رحلتِ شیخ به محضرِ اکابر و اصاغر مطابق وصیت بر سجاده خلافت نشست، و مقتدای عصر و مرجع خاص و عام گردید، و بر طریقه پیر خود حضور زندگانی کرد.⁽⁷⁾

تعارفِ مجموعه ملفوظات حبه المحبة:

"حبه المحبت جنت الموده" ملفوظات شیخ زین الدین داؤد شیرازی است در دیباجه "حبه المحبت" صفحه 2 و 3 میر حسن مؤلف کتاب خود تعداد مجالس را بیست و پنج ذکر کرده است، در این مجالس تصوف و احسان، اخلاق و تواضع، تزکیه نفس و تطهیر قلب، اقوالِ بزرگان دین در محبت الهی، و پند و نصائح و حکایاتِ سبق آموز مشتمل شده. غلام علی آزاد بلگرامی در "روضه الاولیاء" نوشته است:

"عزیزی از مریدانِ شیخ زین الدین اولاً کتابی نوشت مسمی بدلیل السالکین مشتمل بر کلماتِ قدسیه، و ثانیاً کتابی در سلبِ تحریر کشید نامش حبه القلوب من مقال المحبوب، وثالثاً کتابی تالیف کرد و "حبه المحبة" نام نهاد، و بعد مراجعت شیخ از دهلی این نسخه بنظرِ راقم الحروف رسیده، فوائد بیست و پنج ملاقات در قیدِ قلم آورده، آغازش هفتم ماه رجب سنه خمس و خمسين و سبع مائه تا آخر ایام حیات شیخ رحمه الله تعالی.⁽⁸⁾

ملفوظات شیخ زین الدین داؤد شیرازی "حبه المحبة" نه تنها مجموعه ای از اقوالِ ایشان است، بلکه در آن بصیرت روحانی، علم و حکمت، وعمق تصوف ایشان نیز نمایان شده است، غلام علی آزاد بلگرامی در "روضه الاولیاء" ضمن تذکره خواجه برهان الدین غریب قدس سره از "حبه المحبة" شیخ زین الدین شیرازی اقتباس ها گرفته است، از این اهمیتِ "حبه المحبة" روشن می شود که چه اهمیتی و ارزشی دارد، او می گوید:

"صاحب کتاب "حبه المحبة" از شیخ زین الدین داؤد شیرازی قدس سره نقل می کند که فرمود: دران ایام که شیخ برهان الدین قدس سره از هانسی بدهلی تشریف آورد، در آن جا مسجدی است نزدیک پل چند گاه آن جا فرود آمد، و مشغول شد، حق تعالی ببرکت قدم او آن مکان روشن گردانید، و بیشتر خلق رجوع آورد. روزی اقبال خادم بخدمت سلطان المشائخ قدس سره عرض کرد: مولانا برهان الدین غریب آمده است، سلطان المشائخ فرمود: همه خلق آشنای او شد هنوز غریب!⁽⁹⁾

(7) روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ. ق، ص 27؛ و روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، تصحیح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرتی آرث پریس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانیه، 1416 هـ. ق/1996 م، ص 97.

(8) روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ. ق، ص 38؛ و روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، تصحیح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرتی آرث پریس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانیه، 1416 هـ. ق/1996 م، ص 108.

(9) روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ. ق، ص 39؛ روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، تصحیح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرتی آرث پریس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانیه، 1416 هـ. ق/1996 م، ص 77.

از اقتباس فوق اهمیت و ارزش "حبه المحبة" ظاهر است.

این کتاب در سلسله چشمتیه پس از "فوائد الفواد" مجموعه ملفوظات سلطان المشائخ نظام الدین اولیاء محبوب الهی، و "خیر المجالس" مجموعه ملفوظات شیخ نصیر الدین چراغ دهلوی، و "احسن الاقوال" و "نفائس الانفاس" مجموعه های ملفوظات خواجه برهان الدین غریب قدس اسرارهم در ضمن ملفوظ نگاری اهمیت خاص دارد.

در این کتاب واقعات تاریخی، احوال و آثار خواجه برهان الدین غریب، و سلطان المشائخ نظام الدین اولیاء محبوب الهی قدس سره، و بعضی از یاران صاحب کتاب "حبه المحبة" هم آمده است.

در این مقاله پژوهشی پژوهش اقوال چند پیش می کند از حبه المحبة، و اقوال چند از هدایت القلوب که برای تعلیم و تربیت سالکان خیلی اهمیت دارند.

فرمودات شیخ زین الدین شیرازی:

شیخ المشائخ زین الدین شیرازی در فضیلت قناعت و صبر فرمود: "هر که قناعت را ترک دهد و حرص مبتلا شود، شیطان او را سنگ فلاخن سازد، هر جانب که خواهد بدواند" (10)، نان پخته می شود و دو تو، و نان سبتر نه پخته می شود و نه دو تو این مثال با استعاره نان، اهمیت سادگی و قناعت را نشان می دهد، نان نرک زود پخته شده و آسان تقسیم می شود، یعنی انسان قانع و ساده خود آرامش است و برائی دیگران مفید می باشد، اما نان ضخیم نه می پزد و نه تقسیم می شود، یعنی انسان حریص خود خواه نه خود آسایش دارد و نه سودی به دیگران می رساند، این سخن به پذیرفتن قناعت، و حانی توصیه می کند.

فرمودند هر کسی را عزلت مختلف است، ادنی این که از شر خلق خلاصی یابد، و ازین یک پایه بالا تر که خود از خلق دور تر دارد، چنانکه حدیث شریف از حضرت ابو ذر غفاری روایت شده، قال رسول الله ﷺ "تَكْفُ شَرِّكَ عَنِ النَّاسِ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ مِنْكَ عَلَى نَفْسِكَ". (11)

در حقیر داشتن نفس، و فضیلت تقوی، و معامله با نفس می فرماید:

"نالیده اند چنانچه یوسف پیغامبر علیه السلام گفت: ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾" (12)، و محمد رسول الله ﷺ در دعاء: "اللَّهُمَّ أَلْهِمْنِي رُشْدِي، وَأَعِزَّنِي مِنْ شَرِّ نَفْسِي" (13)، و آن سرور اصفیاء امیر المومنین ابو بکر رضی الله تعالی عنه در

(10) حبه المحبة، شیخ زین الدین شیرازی، جمع آورده: میر حسن مؤلف، فوائد ملاقات هفدهم، نسخه خطی ص 103.

(11) رواه أحمد (5/ 150 و 163 و 171)، والبخاري (2518)، ومسلم (84)، والنسائي (6/ 19).

(12) سورة يوسف - آیت: 53.

(13) این حدیث امام ترمذی در جامع ترمذی آورده است.

ملاحظه کنید: شماره حدیث: 3483. الجامع الكبير (سنن الترمذی)، أبو عیسی محمد بن عیسی الترمذی، تحقیق وتعلیق: بشار عواد معروف، چاپ اول؛ بیروت: دار الغرب الإسلامی، 1996 م، 4/ 68.

دعاء گفتی: "ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، فَاعْفُ زِلِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ"⁽¹⁴⁾. و اولیاء هر یکی از شر نفس بنالیده اند، و از شر نفس ایمن نبوده اند.⁽¹⁵⁾

این نیز فرموده اند:

هر کام که زشت بود بغم همه راند جز تخته معصیت دیگر هیچ نمی خواند
نفس بر من مرا بدین روز نشاند من ماندم فضیلت دیگر هیچ نماند⁽¹⁶⁾
بعده فرمودند این دو بیت نیز از کسی یادداشت:

یکی را زشت خوی داد دشنام تحمل کرد و گفت ای خوب فرجام
بتر زانم که خواهی گفتن، آنی که دانم عیب من چون من ندانی⁽¹⁷⁾

حضرت شیخ زین الدین شیرازی فضیلت خدمت درویشان، صحبت ایشان، استقامت درویشان و بیان مقام تسلیم و رضا را بیان می فرمایند.

"خدمت درویشان و مسکینان سعادت بزرگ است ... فرمودند مهتر یوسف را مالک ملک مصرش مقرر بود پیوسته صحبت صلحا را بدعاء بخواستی: "أَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ!" و حضرت رسالت پناه ﷺ با چندان عظمت دعا گفتی: "اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَسْكِينًا، وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ!"⁽¹⁸⁾، پس خدمت درویشان و صحبت با ایشان کاری بزرگ است، نیک بختان پیوسته میل در صحبت و محبت ایشان باشد، و بد بختان را از ایشان اجتناب و عداوت بود.⁽¹⁹⁾ و در اطاعت رب العالمین فرموده اند:

(14) این حدیث امام بخاری در صحیح بخاری آورده است.

ملاحظه کنید: شماره حدیث: 834.. الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وسننه وأيامه (صحیح البخاری)، أبو عبد الله محمد بن إسماعیل البخاری، چاپ اول؛ قاهره: دار التأویل، ۱۴۲۳هـ - ۲۰۱۲م، 706/1.

(15) حبه المحبة، شیخ زین الدین شیرازی، جمع آورده: میر حسن مؤلف، فوائد ملاقات اول، نسخه خطی ص 9.

(16) و به این معنا مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی گفته است:

در کام دل آنچه بود نفسم همه راند هرگز نفسی نامه شرم نه بخواند
نفس بد من مرا بدین روز نشاند من ماندم و فضل تو دگر هیچ نماند

منقول از: وبسایت گنجور دردانه های ادب پارسی، دیوان شمس، مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی، رباعی شماره 675:

<https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh675>

(17) گلستان سعدی، سعدی شیرازی مشرف الدین ابو محمد مصلح الدین بن عبد الله، بکوشش: خلیل خطیب رهبر، چاپ یازدهم؛ تهران: انتشارات صفی علیشاه، 1376ش، باب چهارم در فوائد خاموشی، 320.

(18) متن کامل حدیث: "اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَسْكِينًا، وَأَمِتْنِي مَسْكِينًا، وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ".

این حدیث امام ترمذی در سنن آورده است.

ملاحظه کنید: شماره حدیث: 2354. الجامع الكبير (سنن الترمذی)، أبو عیسی محمد بن عیسی الترمذی، تحقیق وتعلیق: بشار عواد معروف، چاپ اول؛ بیروت: دار الغرب الإسلامي، 1996م، 4/172.

(19) حبه المحبة، شیخ زین الدین شیرازی، جمع آورده: میر حسن مؤلف، فوائد ملاقات دوم، نسخه خطی ص 10-11.

"این همه از شومیت آن است که خلق فرمانهای خدای را بجا نمی آرند، و اطاعت نمی کنند، هر آئینه تنگی، و نامرادی پیش ایشان می آید، و این چنین می شود، اگر بر شریعت مستقیم باشند، هیچ تنگی و نامرادی ایشان نیاید، حق تعالی در کلام مجید می فرماید: ﴿وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا﴾⁽²⁰⁾، و نیز در کلمات قدس⁽²¹⁾ آمده است: "أنا مصطفى من أطاعتي"⁽²²⁾ هر که متابعت شریعت کند خدای تعالی دعاء او مستجاب گرداند، چون ایشان متابعت شریعت نمی کنند این روز پیش می آید."⁽²³⁾

و در فضیلت توکل علی الله فرمودند:

"هر که کار خویش را بحق گذارد، و بدانچه پیش آید تسلیم گردد، حضرت عزت بکرم عمیم خویش او را دست گیرد، و ضائع نگذارد، تسلیم بشو هر آنچه آید هشت تسلیم نمی شوی از آن غمگینی."⁽²⁴⁾

فرمودند که بنده را اگر چیزی زیان به همه حال صبر کند، و بحق تعالی پناه جوید که خیریت در آن است.⁽²⁵⁾

در مجاهده و عنایت فرمودند: "اگر مردی در خانه یکی تمام روز مزدوری کند شش چیتل و یاهشت بیابد، اما کسی یکی دوست دارد آنکه او کاری کند نفائس ها او را بخشید که دیگران را ازان خبر نباشد."⁽²⁶⁾

در کسب و توکل فرمودند: "درویش را باید کسبی آموزد، و هیچ بهتر از توکل نیست، و اگر میسر نشود هنری آموزد که وقت لابدی را در ماندگی نباشد."⁽²⁷⁾

فرمودند که در باطن یک چیز بیش نگزند ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ﴾⁽²⁸⁾، حق تعالی هیچ درون را دو دل ننهاده است، و این دل آوندی است، خواه بعلم پر کن، خواه بمحبت! هر گاه که بیک چیز پر شد، چیزی دیگر را جای

(20) سورة جن- آیت: 16.

(21) ن: کلمات قدس: یعنی فرمان رسول خدا صلی الله علیه وسلم.

(22) راقم الحروف باین کلمات هیچ حدیث نیافته، اما در حدیث بخاری و مسلم آمده: "مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ" یعنی هر که اتباع من کند او در حقیقت اطاعت خدای متعال کند.

ملاحظه کنید: الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله - صلی الله علیه وسلم - و سننه وأيامه (صحيح البخاری)، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري، چاپ اول؛ قاهره: دار التأصيل، ۱۴۳۳ هـ - ۲۰۱۲ م، شماره حدیث: 7136، 9/171. و الجامع الصحيح (صحيح مسلم)، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، تحقيق: محمد ذهني أفندي - إسماعيل بن عبد الحميد الحافظ الطرابلسي - أحمد رفعت بن عثمان حلي القره حصاري - محمد عزت بن عثمان الزعفراني بوليوي- أبو نعمة الله محمد شكري بن حسن الأنقروي، ترکیه: دار الطباعة العامرة، 1334 هـ، شماره حدیث: 1835، 6/13.

(23) حبة المحبة، شيخ زين الدين شيرازی، جمع آورده: مير حسن مؤلف، فوائد ملاقات دوم، نسخه خطی ص 11-12.

(24) حبة المحبة، شيخ زين الدين شيرازی، جمع آورده: مير حسن مؤلف، فوائد ملاقات دوم، نسخه خطی ص 14.

(25) حبة المحبة، شيخ زين الدين شيرازی، جمع آورده: مير حسن مؤلف، فوائد ملاقات پنجم، نسخه خطی ص 27.

(26) حبة المحبة، شيخ زين الدين شيرازی، جمع آورده: مير حسن مؤلف، فوائد ملاقات هفتم، نسخه خطی ص 34.

(27) حبة المحبة، شيخ زين الدين شيرازی، جمع آورده: مير حسن مؤلف، فوائد ملاقات دهم، نسخه خطی ص 46.

(28) سورة الأحزاب - آیت: 4.

نماند، پس این چنین چیز که محل نظر رحمان است باری بجیزی پر کنند که پاک و باقی باشد، نه بجیزی که مردار و فانی است، اسباب دنیاوی همه مردار و فانی است، چه خواهی کرد؟ و ترا چه کار آید؟ و چه دستگیر شود؟⁽²⁹⁾

در فضیلت توبه فرمودند: ﴿تُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا﴾⁽³⁰⁾، مردم را باید که زمان زمان توبه کند، آنکه از حرامها تائب است، توبه کند، و آنکه از لایعنینها، توبه کند. بعده این بیت خواندند. بیت:

عاصیان⁽³¹⁾ از گناه توبه کنند عارفان⁽³²⁾ از عبادت استغفار⁽³³⁾

وَرَعُ الْعَوَامِ مِنَ الْمُحَرَّمَاتِ، وَ وَرَعُ الصَّالِحِينَ مِنَ الشُّبُهَاتِ، وَ وَرَعُ الْأَتْقِيَاءِ مِنَ الْمُخَالَاتِ، وَ وَرَعُ الصِّدِّيقِينَ مِنْ كُلِّ مَا سِوَى اللَّهِ.⁽³⁴⁾

در تربیت مریدان می فرمایند که مردم را چگونه باید نصیحت کرد؟

فرمود: "نصیحت بطریق کنایه باید گفت، بحکایتی ونظیری حسب الحال کسی، و چون صریح گویند، خصومت باشد نه نصیحت، چه نصیحت است، و فضیحت، و خصومت؟ آنچه در خلا گویند نصیحت، و آنچه در ملا گویند فضیحت، و آنچه صریح گویند خصومت." ⁽³⁵⁾

در تاثیر صحبت می فرماید: "نیک مردان تربیت مریدان از عورت مرضعه آموخته اند، اگر مرضعه از ناخوردنیها پربیز کند، مزاج فرزند صالح شود، والا آنجمله در فرزند اثر کند." ⁽³⁶⁾

فرمود: "مردان خدا بتعلم الهی چیزها گویند که در علم وعقل خلق نگنجد، لاجرم تکفیر وتضلیل کنند." ⁽³⁷⁾

این سخن به این حقیقت اشاره دارد که اهل حق، صاحبان معرفت، سخنانی می گویند که در دانش وعقل محدود مردم نهی گنجد، از این رو، کسانی که به عمق حقیقت پی نمی برند، آنان را به کفر وگمراهی متهم می کنند، تاریخ گواه

⁽²⁹⁾ حبه المحبة، شیخ زین الدین شیرازی، جمع آورده: میر حسن مؤلف، فوائد ملاقات بیست و سوم، نسخه خطی ص 142-143

⁽³⁰⁾ سورة النور - آیت: 31.

⁽³¹⁾ عاصیان: گناهکاران، جمع عاصی که اسم فاعل است از عصیان بکسر اول.

⁽³²⁾ عارف: شناسا ودانا، بر وون فاعل، صفت مشبهه از عرفان، صاحب نظری که الله تعالی او را بینا گرداند بذات وصفات واسماء وافعال خود ومعرفت او از دیده باشد، چنانکه گفته اند: عارف از دیده گوید، وعافل از شنیده.

⁽³³⁾ این بیت در گلستان سعدی آمده.

ملاحظه کنید: گلستان سعدی، سعدی شیرازی مشرف الدین ابو محمد مصلح الدین بن عبد الله، بکوشش: خلیل خطیب رهبر، چاپ یازدهم؛ تهران: انتشارات صفی علیشاه، 1376ش، باب دوم در اخلاق درویشان، حکایت شماره ۲، ص ۱۴۴.

⁽³⁴⁾ یعنی: تقوای عوام نسبت به حرام، تقوای صالحان نسبت به مشکوک، تقوای پرهیزگاران نسبت به مزاحمت، و تقوای راستگويان نسبت به هر چیزی که غیر خدا است.

ملاحظه کنید: حبه المحبة، شیخ زین الدین شیرازی، جمع آورده: میر حسن مؤلف، فوائد ملاقات بیست و سوم، نسخه خطی ص 148.

⁽³⁵⁾ روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، تصحیح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرتی آرث پریس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانیه، 1416هـ/ق 1996م، ص 104.

⁽³⁶⁾ ایضا، ص 105.

⁽³⁷⁾ ایضا، ص 106.

است که بسیاری از عارفان بزرگ به سبب بیان حقائق ماورای مورد تکفیر و تضلیل قرار گرفتند، از جمله، منصور حلاج که به خاطر "انا الحق" متهم به کفر شد، و سرانجام بردار و آویخته شد، همچنین بزرگان دیگرمانند سهرورزی، عین القضاة همدانی، وشمس تبریزی نیز بامخالفت شدید فقها و صاحبان ظواهر رو به رو شدند و برخی از آنان جان خود را این راه از دست دارند.

نتیجه گیری به این نمونه های ملفوظات شیخ زین الدین شیرازی عیان می شود که شیخ رحمه الله تعالی در تعلیم و تربیت سالک و مرید کوشان بود، و ملفوظات وی برای سالکان راه خدا مناره نور اند.

منابع و مآخذ

1. اخبار الاخيار في اسرار الابرار، عبد الحق محدث دهلوی، تصحیح و توضیح: علیم اشرف خان، چاپ اول؛ تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، 1383 ش.
2. گلستان سعدی، سعدی شیرازی مشرف الدین ابو محمد مصلح الدین بن عبد الله، بکوشش: خلیل خطیب رهبر، چاپ یازدهم؛ تهران: انتشارات صفی علیشاه، 1376 ش.
3. الجامع الصحيح (صحيح مسلم)، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، تحقيق: محمد ذهني أفندي - إسماعيل بن عبد الحميد الحافظ الطرابلسي - أحمد رفعت بن عثمان حلمي القره حصاري - محمد عزت بن عثمان الزعفرانبوليوي - أبو نعمة الله محمد شكري بن حسن الأنقروي، تركيه: دار الطباعة العامرة، 1334 هـ.ق.
4. راحت القلوب (ملفوظات حضرت شیخ فرید الدین گنج شکر)، مؤلف: نظام الدین احمد، دهلی: مطبع مجتبیائی، 1892 م.
5. روضة الاولیاء، سید غلام علی آزاد بلگرامی، بمبئی: مطبع اعجاز صفدری، 1310 هـ.ق.
6. روضة الاولیاء، غلام علی آزاد بلگرامی، تصحیح متن، ترجمه و حواشی، نثار احمد فاروقی، چاپ اول؛ دهلی: مطبع لبرٹی آرٹ پریس، رامپور: اداره نشر و اشاعت، جامع العلوم الفرقانیه، 1416 هـ.ق/1996 م.
7. سیر العارفین، حامد بن فضل الله جمالی، ترجمه و ترتیب: محمد ایوب قادری، چاپ اول؛ لاهور: مرکزی اردو بورڈ، 1976 م.
8. احسن الاقوال (اقوال حضرت برهان الدین غریب)، حماد کاشانی، اردو ترجمه: محمد عبد المجید وکیل، کرلا بمبئی: پرفیکٹ پرنٹنگ پریس، بدون تاریخ.
9. الجامع الكبير (سنن الترمذي)، أبو عيسى محمد بن عيسى الترمذي، تحقيق وتعليق: بشار عواد معروف، چاپ اول؛ بیروت: دار الغرب الإسلامي، 1996 م.
10. حبة المحبة، شیخ زین الدین شیرازی، جمع آورده: میر حسن مؤلف، نسخه خطی.
11. هدایت القلوب (ملفوظات حضرت سید زین الدین شیرازی)، جمع کرده: میر حسن مؤلف، (نسخه خطی بصورت پی دی ایف، تاریخ نسخ 7 شوال المکرم 1316 هـ.ق).
12. الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وسننه وأيامه (صحيح البخاري)، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري، چاپ اول؛ قاهره: دار التأصيل، 1433 هـ - 2012 م.